

Karavykas – kryžius, saugojęs nuo maro

Kretingos bažnyčios šventoriuje, netoli centrinių vartų stovi medinis dviejų kryžmų kryžius, vadinamasis „karavykas“. Karavykas – patriarcho tipo kryžius su dviem kryžmomis, kurio viršutinis skersinis yra trumpesnis negu žemutinis, o ant liemens ir skersinių būdavo išraižomi ženklai ar simboliai. Buvo tikima, kad tą vietą, kur stovi karavyko kryžiai, Dievas apsaugo nuo maro, choleros, dizenterijos ir kitų užkrečiamųjų ligų protrūkio, nuo audros, perkūnijos ar krušos pasekmių. Lietuvoje liaudiškai šie kryžiai tebevadinami „pavietrės“ ar „maro“ kryžiais.

1935 m. pranciškonų vienuolyno stalių dirbtuvėse pagamintas karavyko kryžius pastatytas priešais bažnyčią esančio skverelio pietiniame pakraštyje, priešais buvusių parapijos prieglaudą (manoma, vietoje seniau čia stovėjusio ir sunykusio). Po 1940 m. okupacijos parapijiečiai kryžių perkėlė į saugesnę vietą – į bažnyčios šventorių. Jis stovėjo šiaurės rytiniame šventoriaus pakraštyje, į vakarus nuo bažnyčios (netoli Kankinių koplyčios), pagrindiniu fasadu atsuktas į pietvakarių pusę.

1980 m. klebonas Bronislovas Burneikis šventoriaus šiaurinėje pusėje pradėjo naujų, mūrinių parapijos namų statybas. Tikriausiai tuomet karavyko kryžiui parinkta nauja vieta šventoriaus pietrytinėje pusėje netoli centrinių vartų. Kadangi senasis kryžius jau buvo sutresęs, kretingiškis Zigmas Krauskas jo vietoje pagamino naują: prie viršutinės kryžmos pritvirtinta trikampė Apvaizdos akis, o prie apatinės – koplytėlė dvišlaičiu stogeliu ir ornamentuotu trikampiu frontonėliu (viduje – lieto metalo Nukryžiuotojo figūra). Po koplytėlės prie kryžiaus liemens pritvirtintas masyvus, kiauraraštis, stilizuotas gėlės žiedas.

1868 m. nuo dizenterijos (dėmėtosios šiltinės) išmirus daugeliui miestelio gyventojų, kretingiškiai šalia bažnyčios, greta pradžios mokyklos, pastatė aukštą ornamentuotą kryžių su dviem kryžmomis, Nukryžiuotojo ir šv. Benedikto skulptūromis, skirtą visų mirusiųjų atminimui. 1875 m. didžiulis ornamentuotas kry-

žius su koplytėle tebestovėjo skverelyje bažnyčios, ties banko pastatu (galbūt jo vietoje ir 1935 m. buvo pastatytas aukščiau minėtas kryžius).

1924 m. Adomas Varnas Kretingos parapijos senosiose kapinėse nufotografavo dar vieną karavyką, taip pat statytą 1868 m.

Manoma, kad karavyko kryžiaus pavadinimas atėjo iš Ispanijos miestelio Caravaca (Karavaka) – Karavacho, kuriame buvo 1229 m. iš Jeruzalės per kryžiaus karus atvežta dviejų kryžmų kryžiaus formos Šv. Kryžiaus relikvija. Ją gyventojai labai gerbė ir tikėjo, jog ji saugo miestelį nuo potvynių, audrų, ligų ir kitų nelaimių. 1545–1563 m. Tridento mieste vyko didysis Bažnyčios susirinkimas. 1546 m., kilus maro epidemijai, vienas susirinkimo narys ispanas prisiminė Karavacho kryžių ir kreipėsi į Dievą apsaugos. Niekas iš Susirinkimo narių nemirė. Tuomet šis kryžius ėmė garsėti, kaip apsauga nuo maro. Šiuo metu Ispanijoje saugoma kryžiaus kopija, nes relikvija 1934 m. dingo.

Karavykas vadintas Šv. Zacharijo, Šv. Roko arba šv. Benedikto kryžiumi todėl, kad šie šventieji taip pat susiję su maru – į juos užtarimo buvo kreipiamasi prašant gelbėti nuo šios ligos.

Manoma, kad karavykai į Lietuvą atkeliavo XVI a. pab. – XVII a. pr. Tuo laikotarpiu lenkų piligrimai, saugodamiesi nuo ligų, nužiūrėjimų ar kerų ant kaklo arba įsisegę į drabužius nešiojo relikvijorius, kurie buvo nedidelio dvigubo kryžiaus formos ir taip

pat vadinami karavykais. 1975 m. Vilniaus projektavimo ir restauravimo institutas (vad. Albertas Lisanka) tyrinėjo Stripinių I kapinyną (Stripinių kaimo II senosios kapinės), Ylakių apyl., Skuodo r., abipus kelio Mažeikiai–Skuodas. Tyrimų metu buvo rastas XVI–XVII a. alavinis dviejų kryžmų kryželis, nešiojamas ant kaklo.

Atsidėkojant Dievui už apsaugą nuo ligų arba pasveikus nuo mirtinos ligos, bažnyčioms būdavo aukojami karavyko formos votai. Karavyko formos relikvijoriai buvo tvirtinami ir prie namų durų.

Mediniai karavyko kryžiai Lietuvoje imti statyti XVII–XVIII a. Žmonės manė, kad marą atveža iš kitur atvykstantys asmenys arba maras būdavo suasmeninamas. Tad tos rūšies labai aukšti kryžiai statyti kryžkelėse, aukštesnėse vietose, kaimo viduryje, sodybose, dažnai papuošti XVIII a. Lietuvoje buvo labai populiarus šventojo – šv. Roko – skulptūrelėmis, kad bekeliaudamas maras iš tolo pamatytų apsauginį ženklą ir aplenkėtų kaimą. Dažnai statydavo ne vieną, o keturis – iš visų keturių kaimo pusių.

Pavadinimas „karavykas“ Lietuvoje dar buvo suprantamas kaip vyrų kryžius (karas + vadas ar karas + vykti). Pats žodis tarsi rodo šio kryžiaus militarinę prasmę.

Daug karavykų Lietuvoje pastatyta 1848 m. per dėmėtosios šiltinės ir kruvinosios (dizenterijos) epidemijas, 1893 m. – siaučiant dizenterijos epidemijai, 1913–1919 m. – plintant choleros ligai.

Dvigubas kryžius, vadinamas karavykas, tikėta, kad saugo nuo bado, maro ir kitokių epidemijų. Jolantos Klietkutės nuotr.

XVIII a. pr. Jonišio tarėjo Kazimiero Jarolavičiaus sūnus Jonas, po tėvo mirties išpardavęs savąją dalį namų, miškų, žemių ir kitokio turto, 1705 m. tapo pranciškonų tretininku. Rūpinosi naujos špitolės statyba netoli Vilniaus pilies. 1709 m. prasidėjus maro epidemijai, Jonas su savo sekėjas rūpinosi miniomis vargšų, bado ir nepriteklių genamų į Vilnių, laidojo vežimais už miesto gabenamas epidemijos aukas. 1713 m. Vilniaus vyskupas Konstantinas Kazimieras Bžostovskis įsteigė rokitų vienuoliją, kad ji rūpintųsi sergančiais maru. 1886 m. caro

valdžiai likvidavus Kęstaičių invalidų namus, ten dirbę 4 vienuoliai rokitai, drauge su jų globojamais dieceziniais kunigais, liepos 10 d. buvo perkelti į Kretingos bernardinų vienuolyną.

XX a. pasibaigus ligų epidemijoms, karavykų kryžių statybos nutrūksta (nebent atstatomi senieji ar atkuriami sunykę). Tačiau jų aktualumas retkarčiais vis dar prisimenamas: pav. 1990 m. Plungės šventoriuje pastatytas karavyko kryžius, ant kurio užrašyta: „Nuo karo, bado ir maro, nuo AIDS ligos gelbėk mus, Viešpatie“.

Jolanta KLIETKUTĖ